

thor's definition of «state security» and «national security» are suggested. «State security is the protection of key interests of a person and a citizen, of society and the state due to which the development of the society is provided; timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to the state interests in the area of law enforcement activity; in combating corruption; in border and defense activity; in health care; in education and science, scientific- technical and innovative policy; cultural development of the population; provision of freedom of speech and informational security; social policy and pension provision; municipal services; finance services market; security of property, funds market and turnover of securities; tax and customs policy; in trade and enterprise activities, bank services market, investment policy; in revisory activity, monetary and currency policy, in information security, licensing, industry and agriculture, transport and communications, information technologies, energy and energy conservation, in functioning of natural monopolies, employment of mineral wealth, land and water resources and minerals; in ecology and environment protection, and in other spheres of state administration in case of negative tendencies in creating potential or real threats to the state interests». «National security is protection of key interests of a person and society due to which development of society, detection, prevention, and neutralization of real and potential threats to national interests in the sphere of migration policy, health care, cultural development of the population, provision of freedom of speech and information security, social policy and in other spheres in case of negative tendencies in creating potential or real threats to national interests is provided».

Key words: state security, national security.

Стаття надійшла 13 грудня 2017 р.

УДК 338.24

**Н. Я. Михаліцька,
Х. І. Цвайг**

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРАХУНКІВ ІНТЕГРАЛЬНОГО ІНДЕКСУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Висвітлено сучасну систему індикаторів за складовими економічної безпеки, що використовується для визначення інтегрального індексу. Наголошено, що система окремих індикаторів недосконала, орієнтована переважно на показники розвитку торгівлі і фінансової безпеки, а не на розвиток реального сектора економіки, від якого залежать поліпшення практично всіх торгових і фінансових показників. З цього приводу звернуто увагу на теорію про базис та надбудову, розроблену класиками політичної економії.

Ключові слова: економічна безпека, інтегральний індекс, реальний сектор економіки.

Постановка проблеми. В Україні вивчення проблем економічної безпеки, як і загалом національної безпеки, розпочалося зі здобуттям державної незалежності, надто після створення у 1992 р. Ради національної безпеки України та організації у 2001 році Національного інституту проблем міжнародної безпеки [1, с. 25].

У 1997 р. Верховна Рада України схвалила Концепцію національної безпеки України, де національну безпеку визначено як «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [2, с. 184].

У 2003 р. було прийнято новий Закон «Про основи національної безпеки України» (після чого Концепція національної безпеки України втратила чинність), де в ст. 1 національна безпека трактується як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних і водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології й навколишнього природного середовища та в інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [3].

Проте віднедавна, з поширенням світової фінансової кризи, яка болісно деформувала фінансово-економічний стан підприємств України, та особливо внаслідок ворожих дій Росії, котра окупувала частину території України – Автономну Республіку Крим і місто Севастополь та розв'язала воєнну агресію на Сході України, виникла гостра потреба створення нової системи забезпечення національної безпеки України. Це передбачає нова Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 (далі – Стратегія).

Стратегія спрямована на зміцнення Української держави шляхом забезпечення: поступального суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку України; якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах; комплексного реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектора безпеки і оборони України; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки.

Серед актуальних загроз національній безпеці України Стратегією визначено й відносно нові загрози економічній безпеці – корупція та неефективна система державного управління; економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення; загрози енергетичній безпеці, зокрема криміналізація та корумпованість енергетичної сфери, недієва політика енергоефективності та енергозабезпечення; загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів та ін.

Стан дослідження. Проблеми економічної безпеки на мікро- та макорівнях висвітлені у розвідках В. С. Балабанова, О. М. Борисенка, І. А. Белоусової, О. І. Барановського, І. О. Бланка, В. П. Горбуліна, Г. Дарногих, М. М. Єрмошенка, Я. Д. Жаліло, І. В. Жиглей, І. В. Замули, Г. В. Козаченка, В. П. Мартинюка, С. З. Мошенського, В. І. Мунтіяна, Г. А. Пастернак-Таранушенка, І. М. Петренко, І. В. Петрова, Н. Н. Пойда-Носик, В. Рубанова, Р. Сімасіуса, Г. М. Тарасюк та ін. Нещодавно виконано актуальні дослідження економічної безпеки України в умовах гібридної агресії Росії [5; 6; 7; 8].

Метою статті є аналіз сучасної системи індикаторів за складовими економічної безпеки, що використовуються для визначення інтегрального індексу.

Виклад основних положень. Економічна безпека держави є інтегральною характеристикою стану економічної системи, її здатності забезпечувати захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, що передбачає критичний аналіз стану низки підсистем – взаємопов'язаних структурних складових (елементів). Це складна багатофакторна категорія, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення та сталого розвитку з метою: збалансованого задоволення потреб населення з урахуванням його платоспроможного попиту; протистояння дестабілізуючій дії різноманітних чинників, внутрішніх і зовнішніх; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання й розвитку сектора безпеки та оборони на достатньому рівні.

За змістом економічна безпека держави складається з 1) виробничого, 2) демографічного, 3) енергетичного, 4) зовнішньоекономічного

ного, 5) інвестиційно-інноваційного, 6) макроекономічного, 7) продовольчого, 8) соціального та 9) фінансового елементів.

За інструментальною (функціональною) ознакою в межах економічної безпеки виокремлюють три базові елементи: а) економічну незалежність (економічний суверенітет); б) стабільність і стійкість економіки; в) здатність економіки до саморозвитку й прогресу.

За обсягом економічна безпека країни може тлумачитись як поєднання економічної безпеки держави, тобто безпеки макrorівня, і економічної безпеки економічних суб'єктів, тобто безпеки мікрорівня [9].

Розрахунок інтегральних індексів у розрізі зазначених 9 субіндексів (складових економічної безпеки) здійснено на основі оцінки окремих індикаторів, які базувались що на статистичних даних, що на даних, отриманих шляхом опитування респондентів.

Інтегральний індекс економічної безпеки складається з середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки). Визначення інтегральної оцінки економічної безпеки здійснюється в такому порядку: формування множини (переліку) індикаторів; визначення характеристичних значень індикаторів; нормування індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки загалом.

Перелік індикаторів і джерел вхідної інформації за складовими економічної безпеки наведено в додатку 1 до розділу IV Методичних рекомендацій [4].

Навіть побіжний погляд на вищенаведені індикатори за складовими економічної безпеки дає змогу стверджувати, що система державного управління економічною безпекою України донедавна будувалась здебільшого на засадах хрестоматистики, а не реальної економіки – базису способу виробництва, до якого дійшли в Україні за роки незалежності. Зокрема, зі 128 індикаторів на показники «Фінансової безпеки» припадає 32, або рівно 25%, а на показники «Виробнича безпека» вдвічі менше – 16, або 12,5%. При цьому до останніх включено такі «екзотичні» показники, як середній річний надій молока від однієї корови (кг), середнє співвідношення обсягів валової доданої вартості (далі – ВДВ) промисловості України та ВДВ промисловості деяких країн Європи (%), різниця індексу ВДВ промисловості України та Китаю, а також індексу промислового виробництва України та Росії, відсоткових пунктів.

Як відомо, хрестоматистика – «наука» про господарювання, так би мовити гонитва за грошима, в основі якої лежить непродуктивна діяльність з метою отримання грошового прибутку. Термін «хрестоматистика» введено Аристотелем як суміжний до терміна «економіка». Аристотель ділив науку про багатство на економіку і хрестоматистику.

Економіка – наука про задоволення потреб людей (виробництво для задоволення щоденних потреб, дрібна торгівля), де гроші використовуються тільки в своєму основному, на думку Аристотеля, сенсі – як засіб обміну. Хрематистику він розумів як «мистецтво наживати статок». Цей протиприродний, за його висловом, процес був пов'язаний із нагромадженням грошового (лихварство) і торговельного (купецька торгівля) капіталів у рабовласницькому господарстві. Водночас у праці «Політика» Аристотель зазначає, що «у мистецтві наживати статок ніколи не буває межі», жадання накопичення змушує людей «або зберігати наявні кошти, або навіть прагнути примножити їх до безмежності».

Наприклад, у згаданій системі індикаторів не знайшлося місця для таких показників виробничої діяльності, як чисельність зайнятих, кількість населення, що працює за межами України. Чимало показників має відносний, порівняльний з іншими країнами характер, які можуть змінюватись унаслідок погіршення чи поліпшення відповідних індикаторів у країнах зарубіжжя.

Назагал усе це призвело до того, що в Україні є Міністерство економічного розвитку і торгівлі, є торгівля, яка супроводжується постійним зростанням цін, але немає достатнього розвитку реального сектора економіки, безпека якого потрапила у залежність переважно від зовнішньої торгівлі та кон'юнктури світового ринку з його кризами та фінансовими пірамідами. Ця ситуація вказує на те, що назріла потреба радикального реформування системи державного управління економічною безпекою України у напрямі аристотелівського, матеріалістичного бачення реальної економічної системи та національних інтересів, а також поточних і стратегічних загроз цим інтересам. З огляду на це доречно вдатися до теорії про базис та надбудову, розробленої класиками політичної економії.

Приміром, *базис* суспільства утворюють економічні відносини. Соціальні відносини охоплюють ідеологічні, політичні, правові, моральні, релігійні, культурні, національні та інші складові, що утворюють у сукупності *надбудову* суспільства. Надбудовна система суспільних відносин тісно пов'язана з економічними відносинами і обумовлюється ними. Водночас базис (спосіб виробництва) відчуває на собі зворотний вплив надбудови. Однак під базисом не слід розуміти «фундамент», а під надбудовою – «будівлю» суспільства. Насправді фундаментом будь-якого суспільства є система етичних цінностей, національних та історичних традицій відповідного народу, яка пронизує собою всі структури суспільних відносин, зокрема економічні.

Базис – це система економічних відносин, взята у єдності з продуктивними силами суспільства. *Надбудова* – це вся система соціально-духовних відносин.

З урахуванням всіх моментів процесу праці, виробництва, елементів продуктивних сил, економічних та інших соціальних відносин взаємозв'язки між ними показано на рисунку.

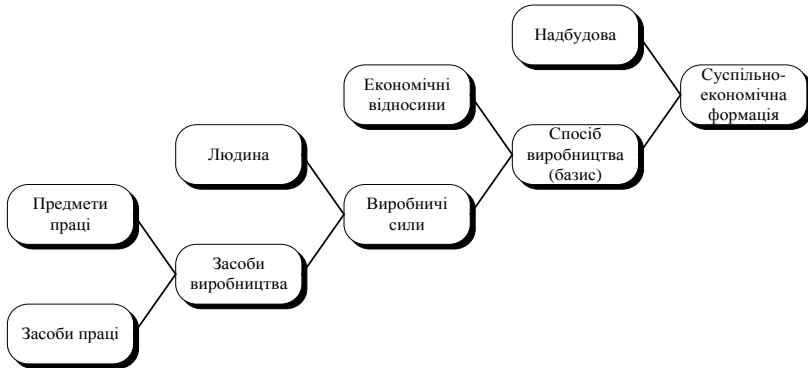

Рис. Елементи соціально-економічної системи і співвідношення між ними [10]

Задля отримання загального уявлення про економічну систему та на шляху удосконалення системи індикаторів економічної безпеки системи доцільно охарактеризувати її склад, співвідношення частин та елементів, тобто структуру. Економічна система вміщує в себе матеріально-технічну, соціально-економічну, інституційну та організаційну структури [10].

Ці структури виділені на рівні аналізу, вони відображають як вертикальні, так і горизонтальні зв'язки на рівні і окремих підприємств, галузей та регіонів, і народного господарства загалом. Зміни в одній зі структур обумовлюють певні трансформації в інших структурах. Найбільш рухливою є матеріально-технічна структура, яка безпосередньо сприймає будь-які зміни в продуктивних силах (факторах виробництва) і реагує на них.

Позбуваючись впливу хрестатики, доцільно сформувати систему головних індикаторів, необхідних для визначення стану реальної економіки та національних інтересів, а також поточних і стратегічних загроз цим інтересам. Вирішення цього завдання дало б можливість повніше розкрити сутність державного механізму економічної безпеки України та його складових, обґрунтувати рекомендації щодо спрощення розрахунків рівня економічної безпеки та підвищення їх оперативності на всіх рівнях.

Висновки. Аналіз засвідчив, що сучасна система індикаторів за складовими економічної безпеки, яка застосовується для визначення інтегрального індексу, орієнтована переважно на показники розвитку торгівлі та фінансової безпеки, а не на розвиток реального сектора економіки, від якого залежить поліпшення практично всіх торгових та фінансових показників.

Отож виникла потреба в радикальному реформуванні системи державного управління економічною безпекою України у напрямі матеріалістичного бачення реальної економічної системи та національних інтересів, а також поточних і стратегічних загроз цим інтересам. З огляду на це є сенс звернути увагу на теорію про базис і надбудову, що її розробили класики політичної економії.

1. Боримська К. П. Економічна безпека держави й підприємства: визначення змісту понять / К. П. Боримська // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 4 (62). – С. 25–30.

2. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Національна безпека України. 1994–1996 рр.: Наук. доп. НІСД / за ред. О. Ф. Белова та ін. – К.: НІСД, 1997.

3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Президента України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

5. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році: Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2017. – 928 с.

6. Базилюк Я. Б. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я. Б. Базилюк, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцковський та ін. – К.: НІСД, 2017. – 84 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2540/>

7. Зозуляк В. В. Національна безпека України в умовах військової агресії Росії / В. В. Зозуляк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 112 с.

8. Садовський В. Як визначати пріоритети державної безпекової політики? / В. Садовський, А. Дацюк, Р. Марутян, Р. Нізович. – К.: Європейський інформаційно-дослідницький центр, 2016. – 52 с.

9. Сорокіна В. В. Теоретико-правові засади економічної безпеки / В. В. Сорокіна // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 31. – С. 205–217.

10. Иохин В. Я. Экономическая теория: учебник / В. Я. Иохин. – М.: Экономистъ, 2006. – 861 с.

Михалицкая Н. Я., Цвайг К. И. Современное состояние расчетов интегрального индекса экономической безопасности

Освещена современная система индикаторов по составляющим экономической безопасности, используемая для определения интегрального индекса. Отмечено, что система отдельных индикаторов несовершенна, ориентированная преимущественно на показатели развития торговли и финансовой безопасности, а не на развитие реального сектора экономики, от которого зависят улучшение практически всех торговых и финансовых показателей. В этом отношении обращено внимание на теорию о базисе и надстройке, разработанную классиками политической экономики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, интегральный индекс, реальный сектор экономики.

Mykhalitska N. Ya., Tsvaig Kh. I. The current state of calculating the integral index of economic security

The article highlights the modern system of indicators for components of economic security, which are used to determine the integral index. The integral index of economic security consists of weighted average subindices (components of economic security). The integrated assessment of economic security is calculated in the following order: formation of the set (list) of indicators; estimate of characteristic values of indicators; valuation of indicators; determination of weighted coefficients; calculation of integral indices for certain spheres of the economy and the integral index of economic security as a whole.

The article points out that the system of individual indicators is imperfect, and is focused mainly on development indicators of trade and financial security rather than on the development of the real sector of the economy, which contributes to the improvement of practically all trade and financial indicators. For example, this system of indicators does not show such indicators of production activity as the number of employed people, and the number of people working outside Ukraine. Many indicators are relatively comparable to those of other countries, which may change due to deterioration or improvement of relevant indicators in other countries. All this has led to the fact that Ukraine has the Ministry of Economic Development and Trade, and has commercial activities that are accompanied by a constant rise in prices, but that the real sector of the economy, whose security has depended mainly on foreign trade and the situation on the world market with its crises and financial pyramids, is poorly developed. In this regard, it makes sense to draw attention to the theory of base and superstructure developed by the classical school of political economy. The base refers to a system of economic relations working with productive social forces. Superstructure refers to the whole system of social and spiritual relations. Changes in one of the structures lead to certain transformations in other structures. Having divested oneself of the influence of chrematistics, it is advisable to form a system of key indicators that are needed to determine the state of the real economy and national interests, as well as current and strategic threats to these interests.

Key words: economic security, integral index, real sector of the economy.

Стаття надійшла 19 грудня 2017 р.